

# РЭЦЭНЗІІ

**Шахоўская, С.У.**

**БЕЛАРУСКАЯ АНАМАСТЫЧНАЯ ЛЕКСІКАГРАФІЯ:**

**ФАРМІРАВАННЕ, СУЧАСНЫ СТАН, ВЕКТАРЫ РАЗВІЦЦЯ /**

**С.У. Шахоўская; пад навук. рэд. П.А. Міхайлава. –**

**Мінск: Красная Звезда, 2012. – 258 С.**

Анамастычныя назвы – важны кампанент традыцыйнай культуры народа. Гэта сведчанне яго этнагенезу, гісторыі, рэлігіі і інш. Онімы рэпрэзентуюць культурную прастору, выяўляюць ментальнасць, адметнасці народнага светабачання. Таму на сучасным этапе развіцця грамадства анамастыка як адзін з вядучых кірункаў лінгвістычных даследаванняў набывае не толькі навукова-практычнае і культурна-гістарычнае значэнне, але і грамадска-палітычнае, бо онімы актыўна рэагуюць на розныя грамадскія змены, становяцца своеасаблівым «рэгістратарам мінулых гістарычных падзей і маюць сваё сацыялагічнае і ідэалагічнае напам’янае, якое вызначаецца сацыяльнымі, гістарычнымі, эканамічнымі і іншымі фактарамі». З гэтай прычыны збор, сістэматызацыя і лексікаграфічнае апісанне ўласных імён з’яўляецца актуальнай задачай беларускага мовазнаўства. Як слушна падкрэсліла В.Э. Сталтмане, лексікаграфічная інвентарызацыя ўласных імён розных разрадаў – гэта аснова далейшага развіцця анамастыкі ў цэлым.

Заўважана, што ў апошнія дзесяцігоддзі грунтоўнае вывучэнне ў лінгвістыцы атрымліваюць праблемы апісальнай, прыкладной, паэтычнай анамастыкі, значна слабей развітаецца тэорыя лексікаграфічнай анамастыкі. Эпізадычна і фрагментарна вывучаліся і пытанні гісторыі беларускай лексікаграфіі. Таму выхад з друку працы С.У. Шахоўскай «Беларуская анамастычная лексікаграфія: фарміраванне, сучасны стан, вектары развіцця» стаў прыкметнай падзеяй у анамастычнай навуцы. Даследаванне вызначаецца комплексным падыходам да разгляду надз’янных задач тэорыі і практыкі складання слоўнікаў уласных імёнаў і ўяўляе сабой першы вопыт тэарэтычнага аналізу анамастычных крыніц розных тыпаў у дыяхранічным і сінхранічным аспектах. У манаграфіі зроблена спроба апісаць асноўныя этапы развіцця беларускай анамастычнай лексікаграфіі. Вылучаючы тры перыяды ў гісторыі лексікаграфіі – прапедэўтычны (канец XIX – сярэдзіна 1920-х гадоў), этапы станаўлення (20–30-я гады) і інтэнсіўнага развіцця (1960 – пачатак XXI ст.), аўтар не толькі паказвае шляхі фарміравання лексікаграфічнай навуцы, але і называе крытэрыі вылучэння перыядаў (навуковы ўзровень

слоўнікавай апрацоўкі анамастычнага матэрыялу, аб’ём і склад онімнай лексікі), акрэслівае прыярытэтыныя кірункі на кожным з этапаў.

У працы прасочваецца развіццё беларускай тапанімікі, адзначаны працы навукоўцаў, што ўнеслі значны ўклад у даследаванне айконімаў, мікратапонімаў розных рэгіёнаў Беларусі, іх структурна-граматычных асаблівасцей. Пэўная ўвага звернута на распрацоўку тэорыі беларускай гідраніміі, асобныя групы гідронімаў, у тым ліку і ў супастаўляльна-тыпалагічным і параўнальна-гістарычным аспектах.

На думку даследчыцы, да асноўных аспектаў нацыянальнай беларускай лексікаграфіі трэба аднесці станаўленне прыватных лексікаграфічных кірункаў (дыялектнай лексікаграфіі), апісанне структурна-зместавых асаблівасцей, прымяненне сучасных інфармацыйных тэхналогій у лексікаграфіі і інш. Важным падаецца нам аўтарскае асэнсаванне нявырашаных праблем беларускай анамастыкі і анамастычнай лексікаграфіі, а ў першую чаргу неабходнасць распрацоўкі складаных тэарэтычных пытанняў, звязаных з пошукамі прычынаў фарміравання рээстра слоўніка, будовай слоўнікавых артыкулаў, вызначэннем дэфініцый онімаў і інш.

Адна з вартасцей працы – падрабязнае і скрупулёзнае апісанне тыпалогіі слоўнікаў – лексемных і ідыёмных, разгляд кампанентаў мега- і мікратруктуры анамастычных слоўнікаў. Аўтар падрабязна аналізуе мегаструктуру слоўнікаў, вызначае як тыповую мегаструктуру, што складаецца з уводнай часткі, корпуса (асноўная частка) і дадатка; паказвае адрозненні паміж слоўнікамі, складзенымі рознымі аўтарамі.

Значная ўвага надаецца слоўнікаваму корпусу беларускіх лексікаграфічных выданняў. Коротка, але дакладна прааналізаваны матэрыял многіх рэгіянальных анамастычных слоўнікаў, адзначаны некаторыя структурныя кампаненты дадаткаў лексікаграфічных прац.

У асобным раздзеле рэцэнзаванай працы, прасочваючы адрозненні ў зоне ідэнтыфікацыі тапанімічных і антрапанамічных слоўнікаў, аўтар вылучае дзве разнавіднасці ідэнтыфікатараў (просты і састаўны) і аналізуе адметнасці іх выкарыстання і размяшчэння ў слоўнікавым артыкуле, абгрунтоўвае магчымасць адлюстравання экстралінгвістыч-

най інфармацыі. Як найбольш пашыраны метадалагічны недахоп у анамастычных лексікаграфічных працах вызначана ўключэнне геаграфічнага тэрміна ў склад тапоніма, у выніку чаго зона ідэнтыфікацыі ўвогуле прапускаецца. Аднак такі падыход, на наш погляд, з'яўляецца залішне катэгарычным. Назіранні сведчаць, што ў народнай мове часцей бачым двухкампанентныя найменні тыпу *Стары лес, Вялікі лес, Велькае поле*, чым аднакампанентныя. У такім выпадку выключэнне са складу мікратапоніма геаграфічнага тэрміна прывядзе да недакладнага выкарыстання адзінкі. Апроч таго, падаючы часам як узорныя прыклады фіксацыі мікратапонімаў у слоўніку, даследчыца сама не пазбягае дублявання: родавае паняцце адлюстроўваецца і ў зоне намінацыі, і ў зоне ідэнтыфікацыі, праўда, у скарочаным варыянце. Напрыклад: х. Зосіна, вул. Старасельская.

Адзін з фактараў фарміравання лексікаграфіі як самастойнай навукі – павелічэнне колькасці прыкладных лексікаграфічных прац у другой палове ХХ ст. На думку аўтара, значную навуковую каштоўнасць для развіцця тэорыі лексікаграфіі ўяўляюць работы Б. Свенсана, Р.-К.-Р. Хартмана, Ф.-Ё. Хаўсмана, у якіх апісваюцца асноўныя этапы працэсу складання, метады і структурныя асаблівасці слоўніка, даецца агляд гісторыі стварэння слоўнікаў. Даследчыца паслядоўна прасочвае развіццё асноўных тэндэнцый слоўнікавага апісання моўных адзінак у сучаснай еўрапейскай і амерыканскай лексікаграфіі, якія, безумоўна, паўплывалі на беларускую лексікаграфічную практыку і ў пэўнай ступені стымулявалі з'яўленне новых прац, прысвечаных вывучэнню онімаў. Але, як падкрэслівае С.У. Шахоўская, сёння заўважаецца адсутнасць канцэптualiных работ абагульняльнага характару ў беларускім мовазнаўстве пры досыць вялікай колькасці публікацый па праблемах гісторыі і тэорыі лексікаграфіі. Аўтарам не толькі прааналізаваны дасягненні ў галіне анамастыкі, названы недапрацоўкі, але і вызначаны асноўныя вектары развіцця тэорыі беларускай лексікаграфіі.

Асаблівая ўвага звернута на развіццё беларускай тэрэтычнай тэрмінаграфіі, на публікацыі, прысвечаныя сістэматызацыі прынцыпаў укладання тэрміналагічных слоўнікаў, а таксама фарміравання асобных тэрмінасістэм. Адзначаючы слабыя і моцныя бакі многіх навуковых прац, даследчыца, прыходзіць да высновы, што пераважная большасць іх мае канстатацыйна-апісальны характар.

Варта адзначыць, што лексікаграфічная крытыка як адзін з напрамкаў беларускага мовазнаўства не атрымала належнага асвятлення на сучасным этапе. У працы ж зроблены агляд прац ХІХ ст., шэрагу публікацый у перыядычным друку, прысвечаных выданням «Беларускай навуковай тэрміналогіі», прац другой паловы ХХ ст.

Змястоўнымі з'яўляюцца заўвагі аўтара пра выкарыстанне сучасных інфармацыйных тэхналогій у лексікаграфіі, асаблівасці стварэння камп'ютарнага фонду беларускай мовы і аўтаматызацыі лінгвістычных даследаванняў.

У чацвёртым раздзеле працы акрэсліваецца тыпалогія анамастычных слоўнікаў, пры распрацоўцы якой, як зазначае С.У. Шахоўская, «улічваліся толькі канцэптualiна самастойныя лексікаграфічныя выданні і не разглядаліся слоўнікі, якія змяшчаюць анамастычны матэрыял факультатыўна – у выглядзе розных дадаткаў». Асноўным крытэрыем пры тыпалагізацыі слоўнікаў выступае аб'ект лексікаграфічнага апісання і асаблівасці структуры выдання. Паказальна, што прапанаваная тыпалогія адлюстравана ў схемах, якія наглядна перадаюць яе асаблівасці, і суправаджаюцца рознымі мадэлямі слоўнікавых артыкулаў, што падмацоўваюць высновы аўтара.

Грунтоўныя высновы змешчаны і ў раздзеле «Перспектывы развіцця беларускай анамастычнай лексікаграфіі». Па словах С.У. Шахоўскай, сучасны этап вызначаецца, па-першае, тэндэнцыяй пераходу ад стварэння слоўнікаў агульнага тыпу, дзе паралельна апісваліся розныя разрады онімаў, да вузкасפעцыялізаваных выданняў, у якіх фіксуецца толькі пэўны від анамастычных адзінак, па-другое, у асобных працах праводзіцца кваліфікацыя вытворных ад онімаў адзінак – ад'ектонімаў і катайконімаў, па-трэцяе, сістэматызуецца анамастычная лексіка ў тэкстах канкрэтных пісьменнікаў. Справядліва адзначае аўтар, што «заканмерным вынікам названых працэсаў з'яўляецца неаднолькавы ўзровень тэрэтычнай даследаванасці і лексікаграфічнай прадстаўленасці розных тыпаў беларускіх онімаў».

У працы вызначаны перспектывы кірункі далейшага ўпарадкавання і вывучэння ўласных імёнаў, акрэслена канцэпцыя сучаснага слоўніка онімаў. Каштоўнасць манаграфіі выяўляецца і ў тым, што ў ёй прапанавана сістэма тэрмінаадзінак для абазначэння розных відаў ўласных імёнаў. Праўда, тлумачэнне асобных тыпаў назваў даецца, на нашу думку, некалькі спарадычна. Так, напрыклад, у працы не бачым размежавання паняццяў «мікратапонім», «аронім», «дрымонім», «драмонім». Апошнія тры тыпы онімаў нярэдка адносяцца ў айчынай лінгвістыцы то да тапонімаў, то да мікратапонімаў. Такая непаслядоўнасць у пэўнай ступені стварае нязручнасці, звязаныя з функцыянаваннем падобных тэрмінаадзінак у навуковай сферы, бо ў беларускім мовазнаўстве адсутнічае стройная сістэма тэрмінаў для называння паняццяў са сферы анамастыкі. Дарэчы, розныя падыходы да выкарыстання анамастычных тэрмінаў у навуковым ужытку выяўляюцца і ў рускай, украінскай, польскай лінгвістыцы. Мы мяркуем, што больш упарадкаваная сістэма тэрмінаадзінак дазволіла б зняць шэраг спрэчных пытанняў тэорыі анамастыкі.

Не выклікае прэрэчання і заўвага аўтара пра тое, што большую апрацоўку атрымаў айканімічны фонд. С.У. Шахоўская спыняецца на характарыстыцы структуры слоўнікаў назваў населеных пунктаў Беларусі, аднак, на жаль, не даецца ацэнка метадыкі лексікаграфавання, не называюцца тыя станоўчыя бакі, якія можна выкарыстаць у далейшай практыцы складання анамастычных слоўнікаў.

Практычную значнасць, на наш погляд, маюць дадаткі ў выглядзе табліц, што адлюстроўваюць ступень лексікаграфізацыі беларускіх тапонімаў па абласцях і раёнах, наяўнасць шматлікіх прыкладаў і ілюстрацый у асноўнай частцы. Звяртаем увагу чытачоў на досыць вялікі спіс літаратуры па анамастыцы, выкарыстаны аўтарам.

Праца С.У. Шахоўскай «Беларуская анамастычная лексікаграфія: фарміраванне, сучасны стан, вектары развіцця» дае ўяўленне пра гісторыю развіцця беларускай анамастычнай лексікаграфіі, тыпы анамастычных слоўнікаў, створаных

у старажытнабеларускі перыяд (коратка) і перыяд новай беларускай літаратурнай мовы, іх адметнасці, пра існаванне розных падыходаў да вырашэння праблем стварэння лексікаграфічных прац, афармлення дэфініцый, адлюстраванне лем, фарміравання сістэмы граматычных і іншых памет. Манаграфія С.У. Шахоўскай, падрыхтаваная, на высокім навуковым узроўні, з'яўляецца важкім укладам у беларускую мовазнаўчую навуку. Кніга будзе цікавай і карыснай не толькі для лінгвістаў, але і для этнографістаў, фалькларыстаў, гісторыкаў.

**Сіплівеня Жанна Сямёнаўна,**

кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускага і тэарэтычнага мовазнаўства ГрДУ імя Янкі Купалы

**Бубновіч Іна Іванаўна,**

кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускага і тэарэтычнага мовазнаўства ГрДУ імя Янкі Купалы

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ